

دانشنامه‌ی اساطیر جهان

(مجموعه‌ی آرش ۵)

www.ketab.ir

سرشناسه: عنوان و نام پدیدآور: دانشنامه اساطیر جهان /

[بامقدمه] رکس وارنر: [ترجمه] ابوالقاسم اسماعیل پور.

مشخصات نشر: تهران: هیرمند، ۱۳۹۲.

مشخصات ظاهری: ۶۳۲ ص. رحلی.

شابک: چاپ دوم: ۲- ۲۹۶- ۴۰۸- ۹۶۴- ۹۷۸

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: عنوان اصلی: Encyclopedia of World Mythology.

یادداشت: چاپ قبلی: اسطوره، ۱۳۸۹.

موضوع: اسطوره‌شناسی — دایره‌المعارف‌ها

موضوع: فرهنگ عامه — واژه‌نامه‌ها

شناسه افزوده: وارنر، رکس، ۱۹۰۵- م، ۱۳۳۳- مترجم

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۲ د۲/۳۰۳ BL

رده‌بندی دیویی: ۲۰۱/۱۳

شماره کتابشناسی ملی: ۳۱۶۸۱۹۰

www.ketab.ir

چاپ / صحافی: اسطوره شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

چاپ اول ناشر: ۱۳۹۵ / ۷۹۰۰۰ تومان

طراحی گرافیک و جلد: کارگاه هیرمند پیپر

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۴۰۸-۲۹۶-۲

همه‌ی حقوق برای ناشر محفوظ است

مراکز فروش:

انتشارات هیرمند: میدان انقلاب، خیابان لبافی‌نژاد،

بین خیابان ۱۲ فروردین و خیابان فخر رازی، پلاک ۲۰۴

تلفن: ۶۶۴۰۹۷۸۷ . www.hirmandpub.com

شهر کتاب بوستان: پونک، مرکز تجاری بوستان،

دوربین مرکزی

تلفن: ۴۴۴۹۸۳۴۵ . www.bbookcity.com

www.ketab.ir

فهرست مطالب

۱۱	اشاره مترجم
۱۳	پیش‌گفتار
۱۵	دییاجه: معنی اسطوره

۱. درونمایه‌های مشترک اساطیری

۱۹	اسطوره‌های آفرینش
۲۵	نخستین انسان
۳۰	پهلوانان
۳۳	زنان
۳۹	ایزد بانو مادر
۵۰	مرگ
۵۶	پایان جهان
۵۹	بهشت
۶۷	شرح تصاویر دییاجه و درونمایه‌های مشترک اساطیری

۲. اسطوره‌شناسی تطبیقی

۹۳	استرالیا (استرالیا؛ زلاندنو، ملانزی، پولینزی و میکرونزی)
۱۰۳	آفریقا (آشانتی، ایبو، قبایل کنگو، نیلوت‌ها، زولوها)
۱۱۱	خاور دور (هند، ناگاس‌ها، تبت و آسیای جنوب شرقی، چین، ژاپن)
۱۲۱	آمریکای جنوبی (آزتک‌ها، اینکاها، مایاها، برزیل)

۱۳۱	آمریکای شمالی (ایالت متحده، سرخپوستان ناواهو، سرخپوستان پوئبلو، سرخپوستان ایروکی، سرخپوستان فلات بزرگ، سرخپوستان آلگن کی، سرخپوستان شمال غرب اقیانوس آرام، اسکیموها)
۱۴۹	شرح تصاویر اسطوره‌شناسی تطبیقی

۳. مصر و خاورمیانه

۱۶۵	مصر (ایزدان مصر: هوروس، ایزیس، سرابیس، سلِت، ایزدان دیگر)
۱۸۹	بین‌النهرین
۱۹۶	سوریه و فلسطین
۲۰۳	جتی‌ها
۲۰۸	فنیقی‌ها و کارمازها
۲۱۳	ایزدان، ایزدبانو، زیلهوانان (عشتارت، بعل، سیبل، گیل‌گمش، ایشتر، مردوک، ایزدان دیگر)
۲۳۱	شرح تصاویر مصر و خاورمیانه

۴. اساطیر ایران

۲۵۳	دو بن‌نگری کیهانی: کیش مزدایی
۲۵۴	ایزدان برتر
۲۵۵	ایزدان کهنتر
۲۶۰	دو بن‌نگری مزدایی
۲۶۰	اسطوره زروان
۲۶۲	مکاشفه زرتشت
۲۶۶	اسطوره جمشید
۲۶۷	اسطوره کیومرث
۲۶۸	اسطوره کی‌کاوس
۲۶۸	اسطوره کی‌خسرو
۲۶۹	کیش میترا
۲۷۲	کیش مانوی
۲۷۵	شرح تصاویر اساطیر ایران

۵. اساطیر یونان باستان

۲۸۵	ایزدان اَلمپ
۲۹۰	ایزدان بزرگ (آفرودیت، آپولن، آتنا، دِمتر، دیونیزوس، هفائستوس، هرا، هرمس، پوزئیدون، زئوس)

- ۳۰۱ ایزدان، ایزدبانوان و قهرمان کهنتر (آشیل، شارون، سیرسه، اروس، هکاته، اُرفه، پان، پرومته، تزه)
 موجودات اساطیری (آمازون‌ها، سانتورها، ایزدان خشم، گرگ‌ها، هارپی‌ها، موزها، نمف‌ها، ساتیرها، سیرن‌ها،
 ۳۱۱ ایزدان دیگر
 ۳۳۱ شرح تصاویر اساطیر یونان بوستان

۶. اساطیر روم باستان

- ۳۴۵ تأسیس روم
 ۳۵۱ اتروسکی‌ها
 ۳۵۳ ایزدان و ایزدبانوان (دیانا، ژانوس، ژوپیتر، لارها، مارس، مرکوری، میترا، پلوتن، ساتورن، ونوس، ایزدان دیگر)
 ۳۸۱ شرح تصاویر روم باستان

۷. اساطیر اروپای شمالی و مرکزی

- ۳۹۱ اساطیر اسکاندیناوی
 ۳۹۵ ایزدان و ایزدبانوان (بالدر، فری، فریا، لودک، لوفکی، آدین، ثورا)
 ۴۰۸ اساطیر فنلاندی
 ۴۱۳ اساطیر ژرمنی
 ۴۱۷ اساطیر اسلاوی
 ۴۲۰ ایزد سوارکار تراکیایی
 ۴۲۲ پیوست (ایزدان دیگر)
 ۴۲۷ شرح تصاویر اساطیر اروپای شمالی و مرکزی
 ۴۳۹ شرح تصاویر رنگی

۸. اساطیر سلتی

- ۴۵۷ شاه آر تور و شوالیه‌های میزگرد (کامه لات، گلاستن‌بری، جام مقدس، گالادها، گاوین، لانسه لات)
 ۴۷۹ سلت‌ها
 ۴۸۳ بوسه جادویی
 ۴۸۵ ایزدان، قدیسان و قهرمانان (بران، بریگیت، کوچولین، فین، گویدیون، لیو، بریتانی)
 ۴۹۳ شرح تصاویر سلتی

۹. اساطیر حیوانات

- آفریدگان ایزدی و افسانه‌ای، خرس، گراز، گاو نر، گربه، کیمر، خروس، گاو ماده، دُرنا، کلاغ، فاخته، کبوتر، ازدها، عقاب،

قورباغه، بز، غاز، سگ شکاری، اسب، گفتار و شغال، غول دریایی، شیر، مارمولک، زاغی و کلاغ سیاه، بلبل، شتر مرغ، جغد، طاووس، مرغ سقا یا پلیکان، ققنوس، خوک، سینه سرخ، رخ، سگ آبی، مار، عنکبوت، گوزن، لک لک، پرستو، قو، اسب شاخدار، نهنگ، گرگ، دارکوب، سُسک یا الیکایی

پیوست: زنبور عسل، حکایات اخلاقی حیوانات، بوفالو (گاو وحشی)، پروانه، سُقر، خرچنگ فیل، باز شکاری، یوزپلنگ، بره، مرغ توفان، غراب یا کلاغ سیاه، حلزون، مار

شرح تصاویر «اساطیر حیوانات»

۵۰۵

۵۴۵

۵۴۹

۱۰. اساطیر گیاهان

درختان، گل‌ها و گیاهان دیگر، سیب، درخت زبان گنجشک، درخت آق‌طی (پلم)، انجیر، گیاهان علفی، درخت راج و پیچک، درخت غار، سوسن، نیلوفر، برگاه، کاولی (کشمشک)، قارج، بلوط، زیتون، نخل، سماق کوهی، بید، درخت سور

پیوست: رانش، درخت قان، سرو، ذرت، درخت مورد، خشخاش، برنج، اکلیل کوهی، درخت زندگی و ...

شرح تصاویر «اساطیر گیاهان»

نماینه

۵۶۱

۵۸۷

۵۹۱

۶۰۱

اشاره مترجم

اسطوره و اسطوره‌شناسی یکی از مباحث مهم فرهنگی جامعه امروز ماست. هرچند ایران، این سرزمین پهناور با فرهنگی چند هزار ساله، از لحاظ پیشینه تاریخی، فرهنگی و هنری همپای یونان و هند است، و در ادوار خاص در زمینه‌های ویژه و بومی از این همتایان قدر خود بی‌سرگشته. اما ایرانیان در زمینه مباحث اسطوره‌شناسی کمی دیر جنبیده‌اند. چنان‌که با وجود پیشینه دو‌یست سال دانش اساطیر در جهان، حدود پنج دهه است که به این امر اهتمام ورزیده‌ایم، آن هم با حرکتی کند در سنجش با سرعت کتابناک جهان امروز در عصر انفجار اطلاعات. ما در این عرصه چندان کم‌کار بوده‌ایم که هنوز کتابی جامع و مفصل در باب اسطوره‌های ایرانی نداریم. نخستین گام‌ها در راه شناخت فرهنگ اساطیری ایران را استاد یورداد، سید علی‌زاده و احسان یارشاطر برداشته‌اند، اما هیچ یک از این فرزندگان به تألیف مجموعه‌ای مستقل، غنی و کامل از اساطیر ایرانی همت نگمارده‌اند.

زنده‌یاد دکتر مهرداد بهار، که به حق او را می‌توان پایه‌گذار اسطوره‌شناسی ایرانی در این سرزمین قلمداد کرد، نخستین گام سترگ را برداشت و پس از سی سال پژوهش و غور در متون اصیل اوستایی، فارسی میانه و پارسی، طرح تدوین اساطیر ایرانی را در «بنیاد فرهنگ» ارائه داد که از تصویب شادروان دکتر پرویز ناقل خاندلری نیز گذشت. هرچند این طرح ناتمام ماند، اما دکتر بهار کار خویش را به نتیجه‌ای ثمربخش رساند. در آغاز دهه پنجاه شمسی، اساطیر ایران در واقع نخستین شاهکار اسطوره‌شناسی ایرانی، به خامه او انتشار یافت که بعدها ویراست کامل‌تر آن با عنوان پژوهشی در اساطیر ایران منتشر شد. با این حال، ما هنوز در آغاز راهیم و در مقایسه با پژوهش‌های ایران‌شناسان برجسته غرب، باید کاری کارستان کرد تا به سطح مطلوب جهانی رسید.

تدوین مجموعه کامل اسطوره‌های ایرانی سال‌هاست که دغدغه خاطر نگارنده بوده و هست و در این زمینه در حد بضاعت گام‌هایی برداشته است. اما آنچه در این پهنه اهمیت دارد، اتخاذ خط‌مشی و الگویی است که نگارنده با مطالعه و بررسی چندین دانشنامه اسطوره‌شناسی دهه‌های اخیر در غرب بدان دست یافته است و امید دارم که همین «روش‌شناسی» را در تدوین اسطوره‌های ایرانی به کار بندد.

به هر حال، پیش از پرداختن به این امر مهم، نگارنده بهتر آن دید که یکی از آثار خوب و جامع دانشنامه اساطیر جهان را به پارسی برگرداند. آنگاه همین روش و الگو را برای اسطوره‌های ایرانی به کار گیرد و دانشنامه اسطوره‌های ایرانی را تدوین نماید. نخست ترجمه‌ی کتاب حاضر و آنگاه کتاب اساطیر جهان ویراسته‌ی ویلیام داتی در برنامه‌ی کاری نگارنده قرار گرفت.^۱

رکس وارنر، نویسنده پیش‌گفتار و سرور استار کتاب حاضر، در ۹ مارس ۱۹۰۵ در بیرمنگام چشم به جهان گشود. در سنت جورج، هارپندن و کالج وادهام، افسورد تحصیل کرد. در انگلستان و مصر به تدریس اشتغال داشت و در سال‌های ۴۷-۱۹۴۵ مدیر آموزشکده بریتانیایی آتن بود. در ۴۸-۱۹۴۷ در دانشگاه برلین تدریس کرد و در ۶۳-۱۹۶۲ استاد کالج بادوین (Bodwin) در برونزویک (Brunswick) ایالات متحده بود. آثار او عبارت‌اند از: اشعار (۱۹۳۷)، مردان سنگ (۱۹۴۹)، آدمیان و خدایان (۱۹۵۰)، پریکلس آتنی (۱۹۶۳)، ترجمه‌های او از زبان یونانی عبارت‌اند از: مدثای اورپید (۱۹۴۴)، پرومته در بند، ایسخولوس (۱۹۴۷)، جنگ پلویونزی، توسیدید (۱۹۵۴)، سقوط جمهوری روم و پلوتارخ (۱۹۸۸). او همچنین اعترافات آگوستین قدیس و تفسیرهای جنگی سزار را از زبان لاتین ترجمه کرد. رمان‌های تاریخی: سزار جوان از او به جامانده است. رکس وارنر در ۲۴ ژوئن ۱۹۸۶ در آکسفورد شایر درگذشت. استفن ای. تاب‌پیک^۲ در سال ۲۰۰۲ درباره زندگی و آثار رکس وارنر کتابی به نام درنده‌خو تر از ببرها منتشر کرده است.

یکی از ویژگی‌های کتاب حاضر این است که دانشنامه‌ای جامع به شکل موضوعی و مضمونی است، نه دانشنامه‌ای صرفاً الفبایی که فقط جنبه مرجع داشته باشد و تنها در کتاب‌خانه‌ها از آن استفاده شود. اثر حاضر را هر خواننده‌ای -اعم از متخصص و عادی- می‌تواند به راحتی بخواند و مطالبش را هضم کند و از تصاویر زیبای آن بهره گیرد. درونمایه‌های اساطیری در اساطیر جهان به سبکی -کتاب‌مورد- ثبت قرار می‌گیرد. تنها ضعف کتاب -که مترجم در صدد رفع آن برآمد- فقدان یک فصل ویژه اساطیر ایرانی در کنار اساطیر یونان و روم است. نگارنده فصل «اساطیر ایرانی» را از دانشنامه اساطیر جهان (لاروس)^۳ به پارسی برگردانده و به کتاب حاضر افزوده است. امید است که مورد توجه علاقه‌مندان قرار گیرد.

۱. اسماعیل پور

تهران، پاییز ۱۳۹۵

2. Stephen E. Tabachnick

5. Larousse World Mythology, ed. by Pierre Grimal, London, New York, 1975.

پیش‌گفتار

واژه‌های myth (اسطوره) و story (داستان) در دنیای یونانی دارند. اما «تاریخ‌نگاران» یونانی مراقب بودند که خود را از «اسطوره‌نگاران» متمایز کنند. تاریخ‌نگاران می‌بودند که حقایق درباره آنچه که واقعاً رخ داده می‌نویسند و می‌پنداشتند که نویسندگان اساطیر، افسانه‌پردازی می‌کنند و اغلب افسانه‌هایی نامحتمل، نادرست و بیش‌تر (چنان‌که افلاطون می‌پنداشت) افسانه‌های غیراخلاقه‌آمیز را با یکدیگر می‌نمایند. از سوی دیگر، همین تاریخ‌نگاران هارگز در راست بودگی برخی اسطوره‌ها، به‌ویژه داستان‌های مرتبط به جنگ تروا، تردید نداشتند. در سده نوزدهم میلادی بود که پژوهندگان مدعی شدند که همه اسطوره‌ها غیرتاریخی‌اند؛ جنگ تروا هارگز رخ نداده و «هومر» که به زعم آنان اصلاً وجود خارجی نداشت، هیچ‌به‌جز پرتوی، سرشت یک «اسطوره» نریشیدی را رقم نزده است. آنگاه اشلیمان^۱، در برابر خشم پژوهندگان، عملاً در شهر تروا به حفاری پرداخت و به بسیاری از باستان‌شناسان ادوار متأخر تأیید کرده‌اند که بیش‌تر «اسطوره‌ها» ی هومر و اسطوره‌های دیگر، مانند داستان‌های کتاب مقدس درباره توفان و برج بابل اساساً راست بوده است.

امروزه عموماً پذیرفته‌اند که اسطوره و افسانه می‌تواند ریشه در حقایق تاریخی داشته باشد و اغلب این‌طور بوده است. البته موضوعات اساطیری بسیاری هم وجود دارند که به‌جز در یک مفهوم بسیار ضعیف، اصلاً ریشه تاریخی ندارند. بسیاری از اسطوره‌های کشورهای مختلف در صدد توجیه جهان‌اند، جهانی که در نزد انسان بدوی نسبت به ما حتی بیش‌تر غیرقابل پیش‌بینی و هشداردهنده بوده است. این اسطوره‌ها اغلب بیانگر تلاش انسان برای تسخیر جهان یا اعمال نفوذ نسبی در این پهنه گیتی‌اند. در فرهنگ‌های بسیار دور از هم، مانند فرهنگ بابلی و فرهنگ مایاهای آمریکای مرکزی، دلمشغولی اصلی ظاهراً همان گاه‌شماری و گردش خورشید، ماه و ستارگان است. یکی از

۱. Schliemann: ۱۸۹۰-۱۸۹۲ باستان‌شناس آلمانی که در تروا و میسنّا حفاری کرد. م.

درونمایه‌های مشترک همه مجموعه‌های اساطیری عبارت است از زایش، بالندگی و زوال، و اغلب رستاخیز همه حیات، اعم از حیوان، گیاه و انسان.

هر قومی در دنیا اسطوره‌های خاص خودش را دارد؛ اما بسیار روشن است که خیلی از این اسطوره‌ها به غایت همانند یکدیگرند. این همانندی‌ها ممکن است با در نظر گرفتن یک اصل نژادی مشترک در یک دوره بسیار کهن مورد توجه قرار گیرد. مثلاً مورد هند و اروپاییان را می‌توان یادآور شد. قومی که ریشه زبانی مشترک نیز دارند. اما گاهی این شباهت‌ها را در داستان‌های اقوامی می‌توان یافت که اصلاً پیوندی جغرافیایی یا نژادی با هم ندارند. انسان‌ها ظاهراً به رغم آن‌که از بسیاری جهات با هم فرق دارند، همیشه در خیلی چیزها هم مشترک‌اند و تخیل آنها در رویارویی با رویدادهای مشابه، بیش‌تر به همین طریق بازتاب خواهد داشت.

هرچند بسیاری از اسطوره‌ها درونمایه‌های یکسان دارند، یک گونه نامحدود نه تنها در خود اسطوره‌ها، بلکه در شکل‌گیری آنها وجود دارد. برخی از اقوام در ثبت اسطوره‌های‌شان به ویژه خوش اقبال بوده‌اند، آن هم در زمانی که واسطه‌ای کاملاً شکل یافته برای تشریح آن از پیش در دست بوده است. ادبیات غرب، افزون بر تأثیرپذیری از عهد صتیق، بیش از همه از تأثیر ژرف اساطیر یونانی بوده است. نخستین پردازندگان این موضوع به طور اتفاقی هومر و هزیود بوده‌اند، یعنی دو مرد که مال یافته در یک سنت دیرپا، اما به ناچار برای تحلیل پیچیدگی اسطوره‌ها و سرچشمه‌ها و سیر تحول‌شان، شایسته‌تر باشد که بر سادگی، زیبایی، گونه حقیقت‌جویی و قدرت دیرپای آنها برای شاد کردن‌مان تأکید ورزیم. این یک امر صریحی است، چون تا زمانی که نام انسان بر خود نهاده‌ایم، اسطوره‌ها بخشی از وجود ما هستند.

رکس وارنر^۱